

В. М. ТАРАСЕВИЧ,
*професор, доктор економічних наук,
завкафедрою міжнародної економіки,
політичної економії та управління
Національної металургійної академії України,
пр. Гагаріна, 4, Дніпро, 49600, Україна*

VIKTOR TARASEVYCH,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of International Economics,
Political Economy and Governance,
National Metallurgical Academy of Ukraine,
4, Haharina Ave., Dnipro, 49600, Ukraine*

УДК 339.9:001:111.83

ПРОБЛЕМАТИКА ІСТИНИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Розглянуто актуальну проблематику істини, її змісту і видів у контексті еволюції класичної, некласичної та постнекласичної науки. Запропоновано концепцію цілісної істини. Зроблено акцент на її універсальному характері, складній організації, будові та структурі.

Ключові слова: класична, некласична і постнекласична наука; кореспондентська, прагматична, когерентна, конвенціональна, консенсусна і цілісна істина.

Бібл. 26.

UDC 339.9:001:111.83

PROBLEMATIQUE OF THE TRUTH IN THE WORLD ECONOMIC SCIENCE

The actual problematique of the truth, its content and types in the context of the evolution of classical, non-classical and post-non-classical science are considered. The concept of holistic truth is proposed. Emphasis is placed on its universumic character, complex organization and structure.

Keywords: classical, non-classical and post-non-classical science; correspondent, pragmatic, coherent, conventional, consensus and holistic truth.

References 26.

Сучасна постнекласична наука різко відрізняється від своїх “предків” – давньосхідної, античної, середньовічної, класичної та некласичної * – надсклад-

© Тарасевич Віктор Миколайович (Tarasevych Viktor), 2018; e-mail: viktarsevich@gmail.com.

* Оскільки економічна наука народжується у класичну наукову епоху, то у статті акцентується увага на відповідних аспектах істини у класичній, некласичній та постнекласичній науці.

ністю об'єкта і суб'єкта, глобальним і універсумним характером, підкресленою соціальністю і колективністю, глибиною диференціації та просунутою між-, мульти- і трансдисциплінарністю, мережевими взаємодіями, яскраво вираженими конструктивізмом, технологізмом, прагматизмом аж до вузького практицизму. Випереджальний розвиток і явне домінування прикладних наукових розробок над фундаментальними дослідженнями дають підставу окремим вченим констатувати розгортання *синтагматичної революції*, у ході якої головними діючими “особами” науки стають синтагми (з грець. – “побудоване разом”) – системи наукових знань, що точно орієнтовані на вирішення прагматичних завдань, а тому зобов'язані неухильно дотримуватись умов конструктивності, технологічності, конкурентоспроможності, економічної доцільності та корисності. Таким чином, не абстрактна *істинність* нових знань, а корисність, ефективність і рентабельність стають ключовими критеріями оцінки адекватності та цінності проведеного наукового дослідження [1, с. 100, 107]. Не менш знаковим є “новий економічний імперіалізм”, який прогресує, – активна експансія економічної науки не тільки у предметні сфери інших наук, але і в позанауковий простір, органічна асиміляція нею окремих позанаукових ідей і практик, у яких проблематика істини є практично не актуалізованою.

У цьому зв'язку цілком доречними є, принаймні, такі запитання: “Наскільки значущою є роль істини у сучасній науці?”, “Оскільки пошук істини заради неї самої є одним з небагатьох родових інваріантів науки, то чи не означає відхід істини в “небуття” одночасну трансформацію науки в якесь інше, поки що безіменне утворення?”. Задовільної відповіді на ці та подібні запитання не існує без нової ідентифікації самої істини, яка не може залишатися незмінною в умовах ускладнення та універсумізації науки та її об'єкта. Не виключено, що принципово важливим є оновлене розуміння істини, пошукам якої присвячують усе своє життя вчені та мислителі.

З урахуванням цього **мета статті** – критично осмислити дану актуальну проблематику.

Про наукову істину

Класична наука – результат і передумова усвідомленого і рішучого виокремлення людиною себе з царства природи, наділення себе статусом суб'єкта *під-леглого*, тобто субстанціонального і провідного, протиставлення себе природі як бездушному об'єкту вивчення і впливу, засобу задоволення численних потреб. У повній згоді з цією максимою вчений-дослідник дистанціюється від природи, щоб з позицій позазнаходження відкривати її таємниці, а *істинним* визнається тільки *наукове знання, яке відповідає* досліджуваному об'єкту. Такий *кореспондентський* (у термінах сучасної філософії) *підхід до істини* як до відповідності знання * об'єкту ** здавався тим більш переконливим, що фактично сходив до *античності* *** та успадко-

* Тут і далі мається на увазі знання суб'єкта, тобто знання, притаманне суб'єкту.

** “Сильна” версія зазначеного підходу сходить до Г. Лейбніца і передбачає вимогу обґрунтування істинності всіх посилок (або засновників) істинного висновку. Переконання в помилковому твердженні не може бути обґрунтованим. У сучасній теорії пізнання цю традицію успадковує *інфаллібілізм* (від infallibility – непогрішність) [2, с. 120].

*** Головний зміст поняття істини в античній філософії – ідеал не розмірковування, а чуттєвих недосконалих речей, якому на ділі прагнуть відповідати у своїй роботі ремісник, політик і художник. Саме в цьому контексті слід розуміти класичне визначення істини Ф. Аквінським: “veritas est adaequatio rei et intellectus” – “істина є тотожність речі (предмета,

вував усталене у християнстві визнання істинним тільки такого знання, яке відповідало Божественному творінню і Священному писанню. Характерне для просвітителів протиставлення науки і релігії не виключило відому методологічну спадкоємність – релігійний *постулат відповідності* був узятий на озброєння природознавством. Не дивно, що новонароджена економічна наука сприйняла як належне ідеали і норми науковості, які утвердилися до її виникнення, у тому числі й підхід до істини.

На відміну від філософів, вчені спочатку не повною мірою усвідомили важливість *кантіанської* гносеологічної *революції*. У дослідженні Кантом залежності знань від апріорних форм чуттєвості та розуму, в горезвісній “речі у собі” вони побачили лише відмову від пошуку істини. Тим часом, у вченні Канта закладено набагато глибший зміст: у пошуку істини слід брати до уваги і згоду мислення із самим собою, і відношення знання *не тільки* до об’єкта вивчення (на чому сконцентрувалася класична наука), апріорних форм чуттєвості та розуму, але й до інших феноменів буття і мислення [4, с. 78–79]. Провідні вчені-економісти, з одного боку, продовжували наслідувати кореспондентський підхід до істини, про що свідчать фундаментальні вчення А. Сміта і Д. Рікардо, а з іншого – у відомій “суперечці про метод” продемонстрували можливості виходу за його межі. За справедливим зауваженням О. Ананьїна, у центрі суперечки перебували питання взаємовідносин не стільки індукції та дедукції, скільки теорії та практики; характеру взаємовідносин різних видів знання, їх значення для практики [5, с. 13–14]. У суперечці було окреслено, хоч і не в явному вигляді, принаймні дві вельми значущі для майбутнього економічної науки проблеми: 1) про різні *види* істинного економічного знання або про істину різних видів економічного знання; 2) про відношення знання до *результатів* його практичного застосування. Згодом розробка другої проблеми привела до сприйняття економічною наукою максими Джамбатісти Віко: “*verum et factum convertuntur*” (“істинне і зроблене збігаються”) [6] та *прагматичної концепції істини* *.

З кінця XIX ст. менш як за півстоліття революційні зміни охоплюють усі основні сфери природознавства. Релятивістська і квантова фізика, квантова хімія, генетика, кібернетика і теорія систем знаменують установаження *некласичної науки*, її ідеалів і норм. Жорстко детерміністські закони поступаються пріоритетами статистичним закономірностям, розвиваються ймовірнісні уявлення про об’єкти пізнання. У результаті відмови від прямолінійного онтологізму утверджується розуміння *відносної істинності* теорій і картини природи, виробленої на тому чи іншому етапі розвитку природознавства. На противагу ідеалу *єдино* істинної теорії, яка “фотографує” досліджувані об’єкти, допускається істинність *декількох* відмінних один від одного конкретних теоретичних описів однієї й тієї самої реальності, оскільки в кожному з них може міститися *момент* об’єктивно *істинного* знання. Імперативним стає врахування взаємозв’язків знань про об’єкт і *характеру засобів та операцій пізнання*, які впливають на об’єкт і нерідко змінюють його [8, с. 8].

світу, природи, сутності, факту, змісту, причини) та уявлення (сприйняття, поняття, розуму, значення, сенсу). Тут ідеться про істину як форму всеосяжної гармонії (узгодженості, відповідності) – найважливішу ознаку досконалості як реальності, так і знання про неї [3, с. 169–170].

* Зазначена концепція є близькою сучасному *фаллібілізму* – традиції, що йде від Ч. Пірса, згідно з якою істинне знання не обов’язково має бути обґрунтованим. Цілком обґрунтованим може бути і помилкове знання. Фаллібілізм затребуваний у теорії пізнання настільки, наскільки вона прагне бути адекватною фактам епістемічної практики [2, с. 120–121]. “Отже, наші теорії практично працюють, і це їх виправдовує” [7, с. 11].

Останнє означає, що в неklasичному природознавстві людина, як і раніше, протистоїть природі, але тепер не тільки відображає, але й освоює, *змінює* реальність у процесі її пізнання. Для вчених-економістів, які вивчають штучну, “руко-творну”, природу, зазначений зсув не став новинкою, а тому й асиміляція відповідних йому природничих норм в економічну науку не вимагала б особливих зусиль, якби в економіко-методологічних дослідженнях, що перебували в зародковому стані, рефлексія над відношенням знання не тільки до пізнаваного об’єкта, але й до інших явищ і процесів відповідала швидкості змін. У науковому економічному співтоваристві не без підстав вважалося, що помітно ускладнена до середини ХХ ст. економіка як об’єкт пізнання суб’єктом, який оперує переважно класичним науковим інструментарієм, стає для цього суб’єкта дедалі більш невизначеною і непередбачуваною. У науковому знанні про неї зростає частка ймовірнісної складової, а *відносність його істинності* стає очевидною. Використання старого інструментарію в дослідженні складного об’єкта не дозволяло висунути таку “велику” теорію, яка б забезпечила істину класичного типу, і прирікало вчених на продукування хай і належних до однієї парадигми, але все ж локальних економічних теорій та відповідних їм *фрагментів* згаданої істини.

У пошуках більш складного дослідного інструментарію, адекватного рівню складності об’єкта пізнання, вчені-економісти за прикладом колег-натуралістів активізують рефлексію над *відношенням знання до засобів і операцій наукової діяльності*. Кореспондентська концепція істини переміщується зі сцени за куліси, а на самій сцені у променах *неопозитивістського* прожектора стають очевидними не тільки такі різні компоненти економічного знання, як чиста теорія і прикладна економіка (мистецтво економіки), але й різні критерії їх науковості [9, с. 137]. Судячи з темпів і характеру експансії математики в *чисту неокласичну теорію*, важко позбутися думки, що гострота інтересу до отримання істинного знання за допомогою математичних методів обернено пропорційна гостроті вражень від запаморочливих економіко-математичних конструкцій, що мають мало спільного з реальністю.

Прикладній економіці взагалі відмовляють у праві усвідомлення *суті* об’єкта. Її головна місія вбачається у застосуванні наукових економічних знань для вирішення практичних завдань. Теорія сприймається не інакше як інструмент. За М. Фрідменом, вона потрібна не для того, щоб отримати “фотографічне відтворення” світу, а для того, щоб “аналізувати” його за допомогою “фундаментальної та відносно простої структури” [10, с. 56] *. Економісти-неопозитивісти не відкидають фаллібілізм, *прагматичну концепцію істини*, і рефлексують над *відношенням знання до практики*. У цьому аспекті вони наближаються до марксистів. Однак, якщо перших у диспозиції “знання – практика” цікавить, головним чином, практичний *результат*, то другі, не заперечуючи самостійної гносеологічної значущості теорії, критерієм її істинності визнають практичну *діяльність* у широкому сенсі. Якщо для перших істинне знання не може не відповідати *емпіричним* фактам, то для других воно є адекватним також *сутнісним* детермінантам цих фактів, а не тільки поверховим формам їх вираження, причому деякі з останніх можуть бути перетвореними.

Подібним чином і сучасний *критичний* (трансцендентальний) *реалізм* бачить завдання науки, у тому числі економічної, у виявленні та дослідженні структур і

* Заради справедливості потрібно зазначити, що М. Фрідмен фактично солідаризується з кореспондентською концепцією істини, коли на прикладі закону падіння твердих тіл показує, що за певних припущень у деяких межах дослідження експеримент може підтвердити істинність теорії як адекватної інтерпретації певного класу явищ [7, с. 60–61].

механізмів, що лежать в *основі* подій досвіду, за допомогою інструментарію абдукції [11, с. 86–88]. Оскільки об'єктивну реальність представлено ієрархією трьох рівнів – реального, дійсного та емпіричного, – то збіг теоретичних і емпіричних даних може лише свідчити про *кореляцію* між *спостережуваними* емпіричними даними, а не розкривати дійсні *причини* економічних явищ. Отже, тестування теорії на предмет її істинності лише на підставі зазначеної кореляції може бути неадекватним [12, с. 105]. Іншими словами, потрібна *істина* постає не одно-, а *багаторівневою*, не одно-, а *багатоелементною*, не елементарною, а *системною*.

Не завершивши повнокровне критичне освоєння неklasичної спадщини, економічна наука на зламі II і III тисячоліть стикається з новими, *постнекласичними* викликами природознавства, яке продовжує визначати ключові напрями еволюції наукової раціональності. На фоні постулатів нерівноважної нелінійної термодинаміки і синергетики, теорії нестационарного Всесвіту, гіпотез про “темну” матерію та енергію, концепцій Великої історії та глобального еволюціонізму, а також інформаційно-комунікаційної революції та “зльоту” цифрових і NBICS-технологій зведена раніше будівля науки виглядає трохи застарілою, а несучі конструкції істини – не зовсім надійними. Зрозуміло, вчені-економісти зайняті набагато більш “земними” проблемами, але вони не вправі ігнорувати такі ключові гносеологічні орієнтири постнекласики, як людинорозмірна система, загальнонаукова картина світу, картина економічної реальності, синергетика, проблемно-орієнтована міждисциплінарність, елевационізм, історична реконструкція тощо.

На думку В. Стьопіна, при вивченні людинорозмірних об'єктів *пошук істини* пов'язаний з їх *перетворенням*, що безпосередньо зачіпає гуманістичні цінності. Особливу роль починає відігравати знання заборон на деякі стратегії взаємодії, які потенціально містять у собі катастрофічні наслідки. Істинне пояснення таких об'єктів передбачає включення до їх складу аксіологічних чинників, позанаукових цінностей загальносоціального характеру *. Наукове пізнання починає розглядатись як *особлива частина життя суспільства*, що детермінується загальним станом культури даної історичної епохи, її ціннісними орієнтаціями і світоглядними настановами. Відповідно, збагачується зміст звичних категорій – “теорія”, “метод”, “істина” тощо [8, с. 9–11]. Несподівано для багатьох наукова істина з невеликого “озера” відповідності знання об'єкту потрапляє в бурхливий “океан” *співвіднесення знання з життєдіяльністю (універсумом)* та її (його) окремими складовими.

Постнекласична наука – ровесниця культурного *постмодернізму* та його *after-версій*, а тому не є вільною від їх суперечливого впливу. Так, сучасні *релятивісти*, абсолютизуючи відому лінію міркувань Платона (“*Яким що являється мені, таким*

* Для східного мислення така постановка завдання не є новою. Наприклад, в екоетиці Т. Імамичі *істина* розуміється як *макто* (“*ма*” – досконалий, завершений; “*кто*” – факт) – рух до досконалості чи завершення факту, що належить до даного питання. Глибинна специфіка “*кто*” пов'язана не з висловлюванням, а з відкритим актом людини, що доводить факт до завершення. Прикладом *істини* як *макто* є позиція спостерігача, який бачить маленьку дитину в безпосередній небезпеці потонути в річці. Це – ключовий приклад моральної та етичної ситуації, оскільки спонукає спостерігача зрозуміти, що ця ситуація значним чином включає в себе зобов'язальні та аксіологічні елементи: моральні елементи, які актуалізують те, що він має робити, і етичні елементи, які актуалізують ті самі ідеали, якими найбільше визначаються його максимально виражені дії як людської істоти [13, с. 77, 87].

На цьому фоні стає очевидним, що визнання переходу від економіки як украй складної “простой системи” до економіки як украй складної “складной системи” передбачає набагато глибші зміни в економічній науці, ніж “вивчення обмежено раціональних агентів в умовах нестачі інформації” [14, с. 86–88].

воно для мене і є, а яким тобі – таким є для тебе”) та Арістотеля (“Що кожному здається, те і є достовірним”), у тезі П. Фейєрабенда “anything goes” – “все згодиться” [4, с. 74] практично відмовляються від об’єктивності істини. У найкращому випадку, якщо слідувати *когерентній* і *конвенціоналістичній* концепціям істини*, істинне знання стає результатом внутрішньої відповідності елементів знання один одному в межах певної концептуальної системи [3, с. 170] і раціональної *домовленості* більшості членів наукового співтовариства. У найгіршому випадку істина оголошується “винаходом брехуна” за Х. фон Ферстером [7, с. 7–8].

В *еволюційній епістемології* на роль ключового критерію істинності знання претендує його *цінність* для виживання та адаптації, що цілком співзвучно з ортодоксальними умовами вільної конкуренції, в яких “істинним” визнається лише знання, що забезпечує перемогу над конкурентом, незалежно від ступеня його (знання) відповідності об’єкту. *Радикальні конструктивісти* переконані в тому, що наукове знання – зовсім не репрезентація об’єктивної реальності, а суб’єктивна *реконструкція*; символічний проект, симулякр. Пізнання виконує завдання впорядкування внутрішнього світу суб’єкта. Не тільки людина створює свій образ реальності, але й її уявлення та знання формують його за образом і подобою своєю. В оцінці такого знання головними критеріями стають корисність, доречність, прийнятність, придатність тощо [7, с. 35]. Класичне поняття істини в цьому випадку виглядає, щонайменше, недоречним і в кращому випадку замінюється поняттям придатності. Намагаючись вершити долі створюваних ним віртуальних світів, суб’єкт не помічає самоперетворення на об’єкт маніпулювання з боку віртуальних мереж, їх модераторів і авторів. Утім, за настільки оригінальними постмодерністськими побудовами важливо не прогавити значущу для розуміння еволюції істини як категорії обставину: реальним є співвіднесення знання не з об’єктом, а із самим *суб’єктом*, а також *міжсуб’єктними взаємодіями*. Так, у системно-комунікативній теорії науки Н. Лумана істина постає як програма легітимації специфічного і самого по собі неімовірного спілкування, своєрідний медіум, інструмент або символічний посередник комунікації, здатний як інфляціонувати, так і дефляціонувати, спиратися на різні функціональні еквіваленти, наприклад на наукову репутацію [6].

Економічна наука не залишилася байдужою до постнекласичних викликів [16, с. 113–117]. Піддавалася вона й атакам постмодернізму. Їх вплив на проблематику істини виявився достатньо неоднозначним. *З одного боку*, у Д. Макклоскі та А. Кламера економічна наука – насамперед риторика, мистецтво переконувати користувача в істинності та придатності для нього тієї чи іншої наукової ідеї. На вільному ринку ідей вчені змагаються в умінні продати свій “товар”. Таким чином, долаються тоталітарні методологічні стандарти, що дозволяють узурпувати істину [9, с. 139; 15, с. 65–66]. *З іншого боку*, риторичний, мовний і методологічний “фільтри” [5, с. 32–39] дозволяють в тій чи іншій формі співвідносити відношення знання до об’єкта і відношення знання до *користувача*, а також до *мови* наукового спілкування. *З одного боку*, у постмодерністському сприйнятті економічна наука постає достатньо складним *соціальним організмом*, у якому головними персонажами є не тільки вчені, але й редактори, рецензенти, академічні боси, грантодавці, а тому і безкорисливе служіння абстрактній істині виявляється аж ніяк не єдиним і не головним пріоритетом наукової діяльності [9, с. 142; 17, с. 65]. *З іншо-*

* До них апелює Р. Хоксберген, розмірковуючи про герменевтичний підхід до економічних досліджень як найбільш ефективний і закликаючи не уникати діалогу між різними науковими традиціями, а також ціннісних суджень і “метафізики” [15, с. 68].

го боку, аналіз структури та особливостей функціонування цього організму, умов створення і поширення наукових знань, способів їх існування [15, с. 73] стимулює осмислення соціальної “анатомії” істини, відношення знання до соціальних мереж.

У цьому зв’язку достатньо симптоматичною є поява консенсусної концепції наукової істини, згідно з якою істину вибирають з декількох можливих варіантів на основі не конвенцій – свідомих, раціонально контрольованих і договірних дій вчених, а консенсусу – результату тривалих дискусій, обговорень, суперечок, зіткнення позицій і думок, взаємної критики та самокритики, методологічної рефлексії у процесі багато в чому стихійних і соціальних за змістом наукових досліджень. На думку С. Лебедєва, зазначена концепція дозволяє подолати партикулярність і односторонність інших концепцій і підходів до істини, асимілювати їх позитивні моменти, поєднати такі протилежні характеристики наукового пізнання, як об’єктність і суб’єктність, наступність і історизм, детермінізм і творчий характер, соціальність та індивідуальність суб’єкта, об’єктивність і відносність наукового знання [18]. Утім, консенсусна концепція істини, як і інші концепції, навряд чи може претендувати на універсальність. До того ж вона не здатна гарантувати безпомилковості консенсусу. Як відомо, свого часу перемога геоцентричної системи стала результатом консенсусу більшості астрономів, і знадобилося багато століть, перш ніж було досягнуто консенсусу, адекватного реаліям геліоцентризму. Так само в неокласичній ортодоксії, як і раніше, панує консенсус, що стосується статичного характеру загальної ринкової рівноваги, хоча відповідні динамічні моделі домінують не тільки в теорії, але й у практичній економічній політиці.

До концепції загальної (цілісної) істини

Отже, історична ретроспектива рефлексії над істиною переконає не стільки в домінуванні крайніх позицій – прихильності до ортодоксальної істини і заперечення істинного знання в цілому, скільки в “середній” лінії, що посилюється. Йдеться про розуміння істини як відповідності знання об’єкту, “вбудованому” в універсумний контекст, що ускладнюється. Складовими останнього послідовно-паралельно стають відношення знання до: результатів його практичного застосування; засобів, інструментів і результатів пізнавальної діяльності; практики; позанукових цінностей загальносоціального характеру; світоглядних настанов; самого суб’єкта; міжсуб’єктних взаємодій; користувача; мови наукового спілкування; соціальних мереж тощо *. Відповідно багатофакторний аналіз істини [4, с. 78–79] стає кращим за однофакторний, хоча і він навряд чи цілком адекватний складності проблеми. Його стандартна версія не передбачає скільки-небудь складної взаємозалежності факторів, тоді як саме співвіднесення відношення знання до об’єкта та інших відношень “знання до...” має принципове значення для усвідомлення природи істини.

Справа ускладнюється тим, що надскладні людинорозмірні об’єкти наукового пізнання є ще і об’єктами універсумного осягнення. У кожному з видів позанукового знання про ці об’єкти та їх “оточення” (суб’єкт, умови, результати функціонування тощо) є особливий стандарт достовірності, правди та інших “аналогів” істини **. Жодний з видів знання не володіє монополією на істину в

* У категоріях теорії пізнання перераховане свідчить про включення в наукову рефлексію над істиною разом з інфаллібілізмом і фаллібілізмом інтерналізму, екстерналізму та релейабілізму [2, с. 124–126].

** К. Леві-Стросс: “Можливо, в один прекрасний день ми зрозуміємо, що в міфологічному мисленні працює та сама логіка, що й у науковому” [19, с. 33].

тому сенсі, що в певному *інтервалі* [20, с. 101–105], за конкретних умов і передумов один вид знання може бути більш істинним, ніж будь-який інший. Наприклад, не секрет, що за певної економічної ситуації дотримання стандартів просвіченого здорового глузду та інтуїції більше відповідає рівню її складності, ніж спеціальні наукові дослідження. Потрібно враховувати і “сайентизацію” позанаукового знання, що посилюється. Наприклад, сучасні дискусії вчених і теологів свідчать про активний розвиток відомої з часів Аквіната доктрини “*подвійної істини*”, вмиле вбудовування в теологію інструментарію, категоріального апарату і результатів наукових досліджень [21, с. 78–90; 22, с. 66–77]. Дедалі більш поважні реверанси роблять науці художня творчість, герметизм, медитація *. Чи є плідним взаємовилучення різних видів знання про один і той самий об’єкт тільки на тій підставі, що ці знання народилися в іншому “цеху”? Риторичне запитання.

Таким чином, у сучасних взаємодіях і взаємопроникненні різних видів наукового і позанаукового знання, у тому числі економічного, *істина* зовсім *не вмирає*, а дорослішає та ускладнюється, постає як “вільний синтез”, покликаний “розкрити всеохоплюючий сенс буття-в-істині” (К. Ясперс) у контексті взаємного порівняння і діалогу різних ідей, теорій та форм знання, пов’язаних з ними практик і соціальних реальностей [3, с. 172]. Вельми актуальною стає пророча думка П. Сорокіна: “У тривимірному просторі віри, розуму і почуттів *загальна істина* є ближчою до абсолютної, ніж істина, народжена однією з цих форм” [24, с. 478] (курсив мій. – В.М.Т.). *N*-вимірному надскладному економічному людино-розмірному темпоральному простору адекватною є не гомофонія, а полі-, гетерота симфонія різних видів осягнення, не одномірна, а *n*-вимірна *цілісна (загальна) істина*, до вершин якої ведуть багато стежок. *Цілісна істина постає як n-вимірна відповідність економіко-універсумного знання вказаному темпоральному простору (об’єкту) в її (відповідності) співвіднесеності з людською життєдіяльністю, її сферами та елементами.* “Внутрішній світ”, будова цілісної істини, яка саме таким чином розуміється, у першому наближенні можуть бути представлені трьома взаємозв’язаними складовими: науковою, позанауковою та синтетичною.

Наукова складова цілісної істини є складною *системою співвіднесеностей*, з одного боку, відношення наукового економічного знання до об’єкта, і з іншого – відношень знання до суб’єкта, умов, процесу, результату тощо наукової та практичної економічної діяльності, а також відношень економічного знання до самого себе **. Наприклад, економіко-математична модель є значущою в тому випадку, якщо є особливим знанням про певний економічний об’єкт. Міра її відповідності останньому залежить від самого автора-дослідника, його професіоналізму, цілей, статусу в науковому співтоваристві тощо, умов, процесу, інструментарію моделювання, призначення моделі та багатьох інших факторів. Так, недосконалість математичного інструментарію не дозволяє адекватно моделювати достатньо складні економічні об’єкти (що, до речі, сприяє фрагментації економічного знання). Ступінь відповідності моделі об’єкту є пропорційною рівню відповідності її інструментарію його складності. Нерідко зазначені фактори враховуються в аспекті переважної ієрархічної підпорядкованості одному-двом

* Ймовірно, цьому сприяє і відома близькість ряду позицій деяких шкіл буддизму до сучасного конструктивізму [23, с. 92–93].

** Співвіднесення різних відношень знання до самого себе становить проблематику історії економічних вчень, економічної методології, філософії та методології економічної науки, а також науки про економічну науку.

другорядним чинникам (наприклад, вимогам до публікації у престижному журналі та/або до отримання гранту), а не науково імперативної мережевої співвіднесеності між собою.

У складній системі позначених співвідносностей важливо визначити ті складові (аспекти) наукової і/або цілісної істини, які є адекватними різним *сферам* наукового знання (науковим дисциплінам), його (знання) *рівням* (емпіричному, теоретичному, прикладному) і *видам* (аналітичному і синтетичному знанню, передпосилковому і вивідному, інтуїтивному і дискурсивному, апіорному та апостеріорному, атрибутивному і модальному, явному і неявному, асерторичному (описовому), номотетичному (знанню про необхідне) і деонтичному (знанню про належне)). У цьому контексті, наприклад, класична кореспондентська істина є адекватною лише синтетичному (переважно емпіричному) знанню; апіорне знання визнається істинним на основі або конвенції, або консенсусу; надскладною проблемою є доказ істинності номотетичного і деонтичного знання [25].

Елементами *позанаукової* складової цілісної істини можуть бути *співвіднесеності відносин*: 1) позанаукових економічних знань до різних феноменів відповідного виду осягнення та відображеної ним реальності в універсумному контексті; 2) позанаукового знання до самого себе і до знань – результатів інших видів пізнання. Так, правдивість зображення економічних реалій у художньому творі в основному визначається особливостями самовираження автора, його особистим досвідом економічної діяльності, практичністю, здоровим глуздом, віросповіданням, соціальним становищем та іншими факторами. Чи достатньо враховуються подібні фактори в пошуках істини? Зрозуміло, ні.

Синтетична складова цілісної істини являє собою поєднання і синергію наукової та позанаукової складових. Кількість таких комбінацій не піддається короткому описові, оскільки повинні бути співвіднесені різні відношення багатьох видів осягнення та пізнання як між собою *, так і з їх відношеннями до численних феноменів людської життєдіяльності. Один з можливих варіантів такого поєднання може бути вивчений з використанням запропонованого О. Ананьїним ешелонування економічного знання за критеріями ступеня абстрактності та механізмів функціонування. Йдеться про ешелони (рівні): 1) абстрактної теорії; 2) базового типологічного знання; 3) системної економічної компаративістики; 4) прикладного стратегічного знання; 5) прикладного оперативного знання або економічної інженерії. На кожному з таких рівнів, у міру зростання конкретності економічного знання і наближення його до сфери практичного використання, воно вступає у дедалі ширше коло соціальних взаємодій, без урахування яких воно втрачає сенс [5, с. 250–253].

З позицій *кореспондентської* концепції *наукової істини* претензії на останню в трьох верхніх ешелонах економічного знання багато в чому знімаються, бо наукове знання тут потрапляє у вир позанаукового і втрачає необхідну частину своєї ідентичності. З позицій концепції *цілісної (загальної) істини* саме на цих рівнях відбуваються зіткнення і взаємодія видимих, поверхових форм наукових і позанаукових елементів цілісної істини. Але щоб ця видима, “надводна” частина “айсберга” останньої була адекватно ідентифікована, необхідна *n*-стороння діагностика її невидимої, “підводної” частини. Елементи *наукової істини*, що здобу-

* Якщо в економічній методології співвіднесення відношень наукового і позанаукового знання лише намічається, то у філософії та методології економічної науки, а також в екуніці воно стає головною проблемою.

вається на двох нижніх рівнях економічного знання, повинні бути *синтезовані* з відповідними елементами істинності *позанаукового* знання. Більше того, надскладна людинорозмірна система не може бути на одному рівні тільки економічною, а на іншому – тільки соціальною або політичною. Взаємодія економічної, екологічної, соціальної, духовної та політичної іпостасей формує її на всіх рівнях точно так само, як несвідоме, свідоме і підсвідоме становлять невід’ємне середовище всіх рівнів наукового пізнання. Отже, достатньо ймовірним є наявність позанаукових і наукових елементів цілісної істини на всіх рівнях економічного знання, і сама вона в такому випадку є результатом і синергією синтезу зазначених елементів. Отже, у вчених немає вибору: їх покликання – пошук цілісної істини.

Висновки

Таким чином, у сучасній науці поряд з ускладненням наукової істини і процесу її набуття зріє розуміння неможливості останнього поза зверненням до цілісної істини та її оволодінням. Зрозуміло, подібні амбіції не без підстав можуть бути визнані утопічними. У цьому немає нічого дивного, оскільки досягнутий рівень розвитку економічної науки та економіко-універсумного знання і його саморефлексії не дозволяє досягти цілісної істини. Однак навіть принципова непереборність цієї утопічності й неможливості аж ніяк не є підставою для забуття самої ідеї економіко-універсумного знання та його істинності *. Адже неможливість абсолютної істини в науці не охолоджує запал вчених, які шукають відносну *наукову* істину. Чому ж складність завдань повинна зупиняти шукачів *цілісної* істини? Їм варто скористатися досвідом науки і навчитися визначати *міру і відносність цілісної істини*, жорсткі умови, передумови і межі, в яких економіко-універсумне знання відповідає тій чи іншій сфері надскладного людинорозмірного об’єкта. “Якщо істину можна шукати, отже, вона є” (П. Флоренський).

Список використаної літератури

1. *Ракитов А.И.* Синтагматическая революция (50 лет спустя) // Вопросы философии. – 2012. – № 7. – С. 100–109.
2. *Лебедев М.* Перспективы современных концепций надежности знания // Вопросы философии. – 2007. – № 11. – С. 119–132.
3. Новая философская энциклопедия. – В 4 т. ; [под ред. В.С. Степина]. – Т. 2. – М. : Мысль, 2010. – 638 с.
4. *Левин Г.* Современный релятивизм // Вопросы философии. – 2008. – № 8. – С. 73–82.
5. Экономика как искусство: методологические вопросы применения экономической теории в прикладных социально-экономических исследованиях ; [отв. ред. О.И. Ананьин]. – М. : Наука, 2008. – 255 с.
6. *Антоновский А.Ю.* Наука как общественная подсистема. Никлас Луман о механизмах социальной эволюции знания и истины // Вопросы философии. – 2017. – № 7. – С. 154–167.
7. Конструктивизм в эпистемологии и науках о человеке (материалы “круглого стола”) // Вопросы философии. – 2008. – № 3. – С. 3–37.
8. *Степин В.* У истоков современной философии науки // Вопросы философии. – 2004. – № 1. – С. 5–13.

* Зокрема, примноження економіко-універсумного знання збагачує “вчене незнання” (М. Кузанський) або *знаюче незнання*, яке і є вищим модусом істини, доступним людській істоті [26, с. 38].

9. Ананьин О. Экономическая наука в зеркале методологии // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 135–151.
10. Шлиссер Э. Экономическая теория и эксперимент: Исаак Ньютон, Милтон Фридмен и Вернон Смит // Вопросы экономики. – 2007. – № 3. – С. 55–70.
11. Лоусон Т. Современная “экономическая теория” в свете реализма // Вопросы экономики. – 2006. – № 2. – С. 75–98.
12. Кюнтцель С. Эволюционное моделирование и критический реализм // Вопросы экономики. – 2009. – № 1. – С. 101–118.
13. МакКормик П. Технологическая конъюнктура, этическая инновация и способность видеть истину в “Эко-этике” // Вопросы философии. – 2011. – № 10. – С. 76–91.
14. Коландер Д. Революционное значение теории сложности и будущее экономической науки // Вопросы экономики. – 2009. – № 1. – С. 84–100.
15. Болдырев И. Экономическая методология и постмодернизм // Вопросы экономики. – 2006. – № 11. – С. 59–78.
16. Тарасевич В.Н. Постнеклассический вызов фундаментальной экономической науке // Вопросы экономики. – 2004. – № 4. – С. 107–117.
17. Блауг М. Тревожные процессы в современной экономической теории / К вопросу о так называемом “кризисе” экономической науки : матер. теоретического семинара ИМЭМО. – М. : ИМЭМО РАН, 2002. – С. 5–63.
18. Лебедев С.А. Пересборка эпистемологического // Вопросы философии. – 2015. – № 6. – С. 53–64.
19. Каз М. Почему в экономических исследованиях необходим когнитивный подход? // Вопросы философии. – 2009. – № 4. – С. 29–40.
20. Лазарев Ф., Лебедев С. Проблема истины в социально-гуманитарных науках: интервальный подход // Вопросы философии. – 2005. – № 10. – С. 95–115.
21. Левин Г. Методологические принципы диалога материалистов с верующими // Вопросы философии. – 2008. – № 10. – С. 78–90.
22. Шахов М. Реализм как общая основа религиозного и научного знания // Вопросы философии. – 2008. – № 10. – С. 66–77.
23. Петренко В., Кучеренко В. Медитация как форма непосредственного познания // Вопросы философии. – 2008. – № 8. – С. 83–101.
24. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
25. Лебедев С.А. Структура научной рациональности // Вопросы философии. – 2017. – № 5. – С. 66–79.
26. Далмайр Ф. Николай Кузанский о вере, знании и ученом незнании // Вопросы философии. – 2007. – № 2. – С. 35–41.

References

1. Rakitov A.I. *Sintagmaticeskaya revolyutsiya (50 let spustya)* [Syntagmatic revolution (50 years later)]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2012, No. 7, pp. 100–109 [in Russian].
2. Lebedev M. *Perspektivy sovremennykh kontseptsii nadezhnosti znaniya* [Prospects of modern concepts of reliability of knowledge]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2007, No. 11, pp. 119–132 [in Russian].
3. *Novaya Filosofskaya Entsiklopediya, v 4 t. T.2* [New Encyclopedia of Philosophy, in 4 vol. Vol. 2]. V.S. Stepin (Ed.). Moscow, Mysl', 2010 [in Russian].

4. Levin G. *Sovremennyyi relyativizm* [Modern relativism]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2008, No. 8, pp. 73–82 [in Russian].
5. *Ekonomika kak Iskusstvo: Metodologicheskie Voprosy Primeneniya Ekonomicheskoi Teorii v Prikladnykh Sotsial’no-Ekonomicheskikh Issledovaniyakh* [Economics as an Art: Methodological Issues of the Application of Economic Theory in Applied Social and Economic Research]. O.I. Anan’in (Ed.). Moscow, Nauka, 2008 [in Russian].
6. Antonovskii A. Yu. *Nauka kak obschestvennaya podsistema. Niklas Luman o mekhanizmax social’noi evolyutsii znaniya i istiny* [Science as a social subsystem. Niklas Luhmann on the mechanisms of social evolution of knowledge and truth]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2017, No. 7, pp. 154–167 [in Russian].
7. *Konstruktivizm v epistemologii i naukakh o cheloveke (materialy “kruglogo stola”)* [Constructivism in epistemology and sciences of man (proceedings of the round-table)]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2008, No. 3, pp. 3–37 [in Russian].
8. Stepin V. *U istokov sovremennoi filosofii nauki* [At the beginnings of the modern philosophy of the science]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2004, No. 1, pp. 5–13 [in Russian].
9. Anan’in O. *Ekonomicheskaya nauka v zerkale metodologii* [The economics at the mirror of the methodology]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 1999, No. 10, pp. 135–151 [in Russian].
10. Schliesser E. *Ekonomicheskaya teoriya i eksperiment: Isaak N’yuton, Milton Fridmen i Vernon Smit* [The economics and experiment: Isaac Newton, Milton Friedman and Vernon Smith]. *Voprosy ekonomiki – Issues of the Economy*, 2007, No. 3, pp. 55–70 [in Russian].
11. Lowson T. *Sovremennaya “ekonomicheskaya teoriya” v svete realizma* [A realist respective on contemporary “economic theory”]. *Voprosy ekonomiki – Issues of the Economy*, 2006, No. 2, pp. 75–98 [in Russian].
12. Kuntzel S. *Evolyutsionnoe modelirovanie i kriticheskii realizm* [Evolutionary modeling and critical realism]. *Voprosy ekonomiki – Issues of the Economy*, 2009, No. 1, pp. 101–118 [in Russian].
13. McCormick P. *Tehnologicheskaya kon”yunktura, eticheskaya innovatsiya i sposobnost’ videt’ istinu v “Eko-etike”* [Technological conjuncture, ethical innovation and ability to see truth in “Eco-ethics”]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2011, No. 10, pp. 76–91 [in Russian].
14. Colander D. *Revolyutsionnoe znachenie teorii slozhnosti i budushchee ekonomicheskoi nauki* [The revolutionary importance of the complication’s theory and future of economics]. *Voprosy ekonomiki – Issues of the Economy*, 2009, No. 1, pp. 84–100 [in Russian].
15. Boldyrev I. *Eronomicheskaya metodologiya i postmodernism* [Economic methodology and postmodernism]. *Voprosy ekonomiki – Issues of the Economy*, 2006, No. 11, pp. 59–78 [in Russian].
16. Tarasevich V.N. *Postneklassicheskii vyzov fundamental’noi ekonomicheskoi nauke* [Postnonclassical challenge to fundamental economic science]. *Voprosy ekonomiki – Issues of the Economy*, 2004, No. 4, pp. 107–117 [in Russian].
17. Blaug M. *Trevozhnye protsessy v sovremennoi ekonomicheskoi teorii* [The anxious processes in modern economic theory]. Proceedings from: *K voprosu o tak nazyvaemom “krizise” ekonomicheskoi nauki. Teoreticheskii seminar IMEMO* [To the question about so-called “crisis” of the economic science. IIEIR theoretical seminar]. Moscow, IIEIR of the RAS, 2002, pp. 5–63 [in Russian].

18. Lebedev S.A. *Peresborka epistemologicheskogo* [Re-assembly of the epistemological]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2015, No. 6, pp. 53–64 [in Russian].
19. Kaz M. *Pochemu v ekonomicheskikh issledovaniyakh neobkhodim kognitivnyi podkhod?* [Why in economic researches the cognitive approach is necessary?]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2009, No. 4, pp. 29–40 [in Russian].
20. Lasarev F., Lebedev S. *Problema istiny v sotsial'no-gumanitarnykh naukakh: interval'nyi podkhod* [Truth problem in social and humanitarian sciences: interval approach]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2005, No. 10, pp. 95–115 [in Russian].
21. Levin G. *Metodologicheskie printsipy dialoga materialistov s veruyushchimi* [Methodological principles of dialogue of materialists with believers]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2008, No. 10, pp. 78–90 [in Russian].
22. Shakhov M. *Realizm kak obshchaya osnova religioznogo i nauchnogo znaniya* [Realism as the general basis of religious and scientific knowledge]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2008, No. 10, pp. 66–77 [in Russian].
23. Petrenko V., Kucherenko V. *Meditatsiya kak forma neposredstvennogo poznaniya* [Meditation as a form of immediate knowledge]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2008, No. 8, pp. 83–101 [in Russian].
24. Sorokin P.A. *Chelovek. Tsivilizatsiya. Obshchestvo* [Person. Civilization. Society]. Moscow, Politizdat, 1992 [in Russian].
25. Lebedev S.A. *Structura nauchnoi ratsional'nosti* [The structure of scientific rationality]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2017, No. 5, pp. 66–79 [in Russian].
26. Dalmair F. *Nikolai Kuzanskii o vere, znanii i uchenom neznanii* [Nikolay Kuzansky about faith, knowledge and scientific nescience]. *Voprosy filosofii – Issues of Philosophy*, 2007, No. 2, pp. 35–41 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 11 червня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on June 11, 2018.*
